

Pristup čovjeku u kontekstu pastoralne brige

Zoran Vargović

UDK: 253/248.151

Pregledni rad

Primljeno: 14. listopada 2008.

Prihvaćeno: 24. studenog 2008.

e-mail: zoranvargovic@yahoo.com

Čovjek od početaka svjesnosti o sebi traži odgovor na pitanje tko je i što je on sam. Odgovor na to pitanje od praktične je važnosti u kontekstu bavljenja različitim vidovima pastoralne brige i pomoći čovjeku u potrebi. Ovim člankom promišljamo neke od tih odgovora. U prvom dijelu teksta navodimo odgovore koje je čovjek u namjeri spoznavanja samoga sebe domislio putem pojedinih znanstvenih disciplina ili o sebi zaključio nakon određenih znanstvenih istraživanja. Taj se prvi dio proširuje u drugom dijelu gdje se dodatno naglašava uloga personalizma. U trećem dijelu promatramo Božji odgovor na čovjekovo pitanje o sebi. Božja objava donosi pogled na čovjeka kao biće transcendencije, a još od vremena prvog biblijskog teksta sliku toga čovjeka zovemo čovjekom na sliku Božju ili imago Dei. U četvrtom

dijelu teksta promišlja se pristup čovjeku u neposrednom kontekstu pastoralne brige i to u trojakosti čovjekovih odnosa – čovjeka sa samim sobom, s drugim čovjekom i s Bogom. Isto tako, ovdje nadalje razmatramo pristup čovjeku putem različitih dimenzija njegove osobnosti, prije svega u tjelesnoj, čuvstvenoj, razumskoj, društvenoj i duhovnoj. Promišljanje pristupa čovjeku važno je budući da okvir kojim definiramo čovjeka određuje i prostor i polje našega djelovanja. Pristupati čovjeku kao slici Božjoj temeljni je okvir kršćanske pastoralne brige. Ali ne samo okvir jer bez obzira jesmo li ka čovjeku krenuli putem trojakosti njegovih odnosa, putem dimenzija ljudske osobnosti ili pak nekim trećim putem, suobličavanje Kristu jest i ostaje ishodište i cilj svakog kršćanskog pastorala.

Ključne riječi: *pastoralna briga, čovjek, osoba, slika Božja (imago Dei), odnos, dimenzije osobnosti.*

Čovjek u potrazi za samim sobom

Što je čovjek ili tko je čovjek, intimno tko sam ja, temeljno je egzistencijalno pitanje svake ljudske osobe. Odgovor koji na ovo pitanje daju filozofija, sociologija, psihologija, prirodne znanosti i teologija razlikuje se

i dopunjuje istovremeno i bitno utječe na čovjekovu sliku o samome sebi. Francuski filozof Emmanuel Mounier (1948.) navodi kako je posljednjih pedeset godina »obilježeno nekom vrsti razbijanja slike čovjeka«. Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* govori o istome: »No što je čovjek? On je o sebi izrekao i izriče mnoga mišljenja, različita, pa i suprotna, u kojima se često ili toliko uzvisuje da sebe smatra apsolutnim mjerilom ili se snižuje do očaja, odakle je tjeskoban i smeten« (GS, 12). Upravo zbog brojnosti odgovora na pitanje što je čovjek nije moguće u kratkom tekstu kao što je ovaj izraziti sve aspekte toga područja niti je to naša namjera. Ovdje smo ponajprije zainteresirani promišljati koji su mogući praktični pristupiti čovjeku u situacijama pastoralne brige. Temeljna i prva podjela koju ćemo ovdje istaknuti jest razlikovanje čovjeka na vlastitu sliku i čovjeka na sliku Boga. Čovjek na vlastitu sliku definiran je od čovjeka samog kroz razne discipline koje su se čovjekom bavile ili se bave i danas. Čovjek na sliku Boga definiran je samom objavom Božjom u Svetom pismu. Kako čovjek kroz različite znanstvene discipline nastoji sam sebe opisati? U potrazi za tim odgovorima površno ćemo prelistati opću terminologiju.

Jedna definicija čovjeka govori da je to »jedinka ljudske vrste, ljudska individua«. ¹ Što je *jedinka*? To je sinonim za *individuu*, organizam biološke vrste. Jedinka je integracija bioloških funkcija koje, mada se mijenjaju i prilagođavaju pod utjecajem društvenih čimbenika, ipak ostavljaju jedinku biološkim sistemom. *Ličnost*, kao vrlo važan termin i u praktičnom smislu, je s druge strane, sistem individualnog ponašanja koji se nadograđuje na biološki sistem jedinke, ali koji je autonoman i regulativan glede stvaranja društvenih utjecaja, vrijednosti, ciljeva i zadataka. ² Ličnost je naročito u fokusu istraživanja psihologije i postoji ne mali broj definicija ličnosti i opisa što ličnost jest. Freud je ličnost podijelio na tri sustava *ono* (id), *ja* (ego) i *nad-ja* (super-ego) koji su relativno autonomni i u međusobnom dinamičkom odnosu te je uveo pojmove svjesnog, nesvjesnoga i predivjesnoga. Allport će reći da je ličnost dinamička organizacija unutar pojedinca i to onih psihofizičkih sustava koji određuju njegove specifične prilagodbe okolini. Bronfenbrenner opisuje ličnost kao sustav relativno trajnih dispozicija da se doživljavaju, razlikuju ili manipuliraju stvarni ili percipirani aspekti okoline pojedinca, a pri tome uključujući i njega samog. Cattel govori da je ličnost ono što dopušta predviđanje nečega što će određena osoba učiniti u danoj situaciji te se odnosi na

1 Usp. Milan BOSANAC, Oleg MANDIĆ i Stanko PETKOVIĆ (ur.), *Rječnik sociologije i socijalne psihijatrije* (u daljnjem tekstu: RSSP), Zagreb, Informator, 1977., str. 81.

2 Usp. RSSP, str. 265.

cjelokupno, dakle javno i privatno, ponašanje pojedinca. Eysenck definira ličnost kao više ili manje stabilnu i trajnu organizacija karaktera, temperamenta, intelekta i fizičke konstitucije osobe, a koja određuje njegovu specifičnu prilagodbu svojoj vlastitoj okolini. Hilgard govori o ličnosti kao ukupnom zbroju obilježja pojedinca te njegovih načina ponašanja, a koji su po svojoj organizaciji ili obrascu jedinstveni kao način prilagođavanja tog pojedinca njegovoj okolini. Sullivan tumači ličnost kao relativno trajan obrazac ponovljivih međusobnih tj. međupersonalnih situacija koje obilježavaju ljudski život, itd.

Bit čovjeka označava i termin *čovječnost* ili *čovještvo*, a ono se očituje »u višem ili nižem, punijem ili manje punom ostvarenju vrijednosno postavljenog ideala«. ³ Taj ideal, kako vidimo, nije definiran nego će ovisiti o vrijednosnom sustavu osobe i zajednice, o kulturnom kontekstu u kojem čovjek živi. Prema stupnju ostvarenja ideala u čovjekovoj slici o sebi, a što se ostvaruje odgojem i obrazovanjem, čovjek pojedinac zadobiva svoju vrijednost i dostojanstvo u zajednici u kojoj živi. Na kraju, zajednica je ta koja je dužna brinuti se o stvaranju uvjeta u kojima se čovječnost može ostvarivati i razvijati. Čovjek se u životu oblikuje putem vrijednosnih osobina koje ga razlikuju od drugih živih bića. Te mu osobine nisu urođene, već su pred čovjeka postavljene kao životni zadaci. Čovjeku dakle humanitet, ljudskost, čovječnost nije prirodno dana, nego je on mora uvidjeti, izboriti, proizvesti i sprovesti u djelo kroz smisao i vrednote koji su u etičkom smislu *ideal* ili *apstraktni postulat*. Ispunjavajući taj ideal čovjek kao »čovjek na svoju sliku« postaje humano biće.

Termin *humanizam* kao povijesna epoha ostavila je u nalog čovjeku pozitivan stav prema ovozemnim životnim vrednotama, borbu za slobodu mišljenja, težnju za svestranim razvojem čovjeka na svim poljima, a posebno na polju kulture i umjetnosti. Humanizam je i etički stav da »svi društveni odnosi moraju počivati na uvažavanju ljudske prirode kao specifične vrijednosti u svakom čovjeku pojedincu« i »spoznajnoteorijski stav prema kojem svaka spoznaja može vrijediti isključivo za čovjeka i za čovječji svijet«. ⁴ To je utemeljeno već u poznatoj Protagorinoj formulaciji da je *čovjek mjera svih stvari*. Humanizam dakle u svom centru ima čovjeka i po njemu određuje vrijednosti i mjeru stvarnosti. To je tipična slika čovjeka stvorena na svoju sliku, na sliku svijeta u kojem živi, a kojemu je sam mjerilo i norma.

3 Usp. Vladimir FILIPOVIĆ (ur.), *Filozofijski rječnik* (u daljnjem tekstu: FR), Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1984., str. 60.

4 FR, str. 132.

Pod terminom *individualizma* nalazimo oštrija određenja. U individualizmu se interes pojedinca pretpostavlja interesu društva ili grupe. Individualizam u svojoj grubljoj formi opisuje beskrupuloznog pojedinca koji na uštrb drugih pojedinaca ili zajednice ostvaruje svoje vlastite interese.⁵ Individualizam kao koncept i izraz vuče porijeklo iz Descartesove filozofije 18-og stoljeća. Pojedinač je nadređen zajednici, društvu i državi. Individualnost ima primat pred općim u kojem se gubi pojedinačno. Pojedinačno oblikuje opće, stoga se potrebama pojedinca trebaju podrediti opće potrebe i interesi zajednice, društva i države. U etičkom individualizmu *vlastito ja pojedinca* jest svrha samo po sebi, a razvoj i unaprjeđenje individualnosti jest najviši cilj. U sociologijskom individualizmu pojedinac je svrha, a društvo i država su sredstvo koje mu služi.

Slijedeći termin jest – *osoba*. Navedimo samo jednu definiciju da je *osoba* »pojedinačno ljudsko biće« što u sebi nosi raspon značenja od individualiteta pojedinca do pojma ličnosti.⁶

Filozofi *personu*⁷ definiraju kao »pojam koji označuje pojedinca u njegovoj ljudskoj individualnosti, osebnosti ili vlastitosti, ukoliko se on ne shvaća samo ili isključivo kao prirodni organizam, odnosno prirodno biće«. ⁸ Nakon Descartesa i dualističkog određenja odnosa duše i tijela kroz parove suprotnosti priroda-duh, Ja – Ne Ja, vitalno – duhovno itd. pojam *persona* poprima sve više etičko-moralni smisao i karakter. Posebno je to izraženo u Kantovoj etici gdje je čovjek shvaćen i određen kao moralna osoba (*persona*).

Na kraju, termin *personalizam* pristupa ličnosti kao *centralnoj činjenici* smatrajući je središtem društvenog zbivanja i postojanja. Personalizam na taj način daje temelj za *sveobuhvatnu etičku koncepciju* i stoga je prisutan u svim domenima ljudske i društvene zbilje koja se bavi humanističkim idealima. Filozofski okvir personalizma najkonkretniju primjenu pronalazi u psihologiji ličnosti.⁹ Personalizam dakle smatra ljudsku osobnost najvišom vrijednošću, a najbitnija etička dužnost jest »samostalno i jedinstveno djelovanje persone« i za razliku od individualnosti »koja se realizira i ispoljuje u funkciji« te nema vlastitu vrijednost personalizam je intencionalni akt i »neposredno sudoživljeno jedinstvo«. ¹⁰

5 Usp. RSSP, str. 234.

6 Usp. RSSP, str. 424.

7 *Persona*, lat. osoba, lice.

8 FR, str. 247.

9 Usp. RSSP, str. 440.

10 FR, str. 247.

Zbog važnosti odnosa i utjecaja personalizma na kršćanstvo treba na ovome mjestu još ponešto reći.

Personalizam i kršćanstvo

Kada govorimo o personalizmu u europskom kontekstu te o odnosu personalizma i kršćanstva treba svakako spomenuti doprinos u uvodu spomenutoga francuskog filozofa i kršćanina Emmanuela Mouniera koji je u svoje vrijeme (1905.-1950.) bio vodeća figura francuskog personalističkog pokreta. Mounierov prethodnik bio je francuski pjesnik Charles Peguy.

Peguy je pisao: »sve počinje s *la mystique* i završava s *la politique*«. U kontekstu tog izričaja, kako Peguy sam pojašnjava, *la mystique* izražava kocept kršćanskoga poslanja u kojem je mistični život, koji uključuje i nadnaravne aspekte vjere, nade i ljubavi, misija kršćanstva u svijetu. Vječno i zemaljsko spasenje ne može se odvojiti. Kršćansko poslanje jest dakle mistički »hraniti«, zbrinjavati potrebe svoga vremena. Peguy je inspirirao generaciju koja se angažirala u »prenošenju« misticizma u politiku, a utjecao je i na Emmanuela Mouniera.¹¹

Personalizam, kako je spomenuto, u središte stavlja stavljajući odnos osobe i ljudskog društva. Po personalistima čovjek nije »dovršeno biće« već je biće u nastajanju koje raste kroz rad i zajedništvo s drugima. Utemeljeno na kršćanskoj antropologiji Mounier promatra ljudsku osobu poštujući napetost između materijalne i duhovne dimenzije te napetost između slobode i društveno orijentirane zauzetosti. Mounier navodi da je osoba duhovna stvarnost koja teži za vječnošću, a pozvana je na društvenu zauzetost te svoj najautentičniji izraz nalazi u političkom djelovanju prožetom kršćanskim vrijednostima. Djelujući na taj način osoba – vjernik pridonosi boljitku svijeta. Mounier ističe osobni nepos-

11 U Francuskoj tridesetih godina, kao i u ostatku razvijenoga svijeta, demokracija je bila uzdrmana pojavom ekonomske depresije i egzistencijalne nesigurnosti. U Francuskoj je to dovelo do pojave različitih nekonformističkih pokreta. Nazivali su sebe *personalistima* (primjerice, ekološki personalizam – Bernard Charbonneau i Jacques Ellul; »integralni humanizam« – Jacques Maritain; personalizam ruskoga židova i katoličkog obraćenika inspiriran pravoslavnim teologom Nikolom Berdajevim – Alexander Marc i časopis *Ordre Nouveau*; te najutjecajniji, nekad nazivan i komunitarni personalizam – Emmanuel Mounier i časopis *Esprit*). No, personalistički sustavi postojali su i ranije u povijesti: Antonio di Rosmini-Serbaty (1797.-1855.), John Henry Newman (1801.-1890.), Charles Renouvier (1815.-1903.), Borden Parker Bowne (1847.-1910.), Ralph Tyler Flewelling (1871.-1960.), Edgar Sheffield Brightman (1884.-1953.), William Stern (1871.-1938.) i tada Emmanuel Mounier (1905.-1950.) te drugi, među kojima i različiti »nekompletni« personalistički sustavi koji su se nastavljali na Kanta i njemački idealizam.

redni angažman: »Najneposredniji zahtjev osobnog života, koji je jednako upravljen onome koji ne vjeruje i onome koji vjeruje, ateistu i vjerniku, jest zahtjev našeg angažiranja: 'Vaš govor neka bude da, da, ne, ne! Što je više od toga, od Zloga dolazi' (Mt 5,37).«¹²

Za personaliste ljudska osoba je protagonist, središte i svrha društvene ekonomije, a istovremeno osoba je jedino živo biće na zemlji koje nadilazi ovozemaljsku socijalnu realnost te posjeduje jedinstveno osobno dostojanstvo. Ta se jedinstvenost jedinke ne smije svesti samo na dio cjeline obitelji, države, nacije ili čovječanstva. Zbog toga *personu* niti jedan pojedinac ili grupa ne smije koristiti kao sredstvo.

Karakteristika Mounierove misli je pokušaj ne-odvajanja socijalne i političke analize i transformacije od etičke i duhovne analize i transformacije. Jedan od najpoznatijih personalističkih slogana jest: »Ekonomaska revolucija biti će moralna ili se neće dogoditi; etička revolucija biti će ekonomska ili se neće dogoditi.« Mounier naglašava odgovornost ljudske osobe u preuzimanju aktivne uloge u povijesti bez obzira što je konačni cilj vjernika kršćanina izvan i iznad ovog prolaznog života i kao takav nadilazi ljudsku povijest.

Mounier je gotovo trideset godina prije Drugog vatikanskog koncila polemizirao s totalitarističkim, nacionalističkim i fašističkim ideologijama kao i s nekršćanskom i sramotnom praksom kritizirajući, primjerice, mučenja koja su primjenjivana u vrijeme alžirskog rata. Personalizam je osim toga reagirao i kao alternativa liberalizmu i marksizmu jer i sam poštuje ljudska prava i ljudsku osobu, a istovremeno ne podliježe ekscisivnom kolektivizmu.

Personalizam kritizira društveni i kulturni kontekst svoga vremena, ističe podijeljenost svijeta (na »lijevi i desni blok«), a lažne podjele smatra nakupljenom patinom povijesti. Personalizam kritizira i kršćanstvo da je statusom »državne religije« postalo produžena ruka službene državne politike, a da je »kršćanska civilizacija« reprezentirana, nominalnim i osrednjim kršćanima, neosjetljivim na društvene probleme izdala fundamentalne vrednote autentičnog kršćanstva. Izdajući na taj način svoje kršćansko dostojanstvo oni su često pružali primjer »protusvjedočanstva« na što su poslije upozoravali i Drugi vatikanski koncil te papa Ivan Pavao II. Istinski vjernik međutim, kako govori Mounier, ne prihvaća osrednjost i borit će se za izgradnju svijeta i života po mjeri čovjeka, mjeri utemeljenoj na kršćanskim vrijednostima. Mounier poziva na angažman

12 Usp. Emmanuel MOUNIER, *Angažirana vjera*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1972., str. 81.

za opće dobro i potiče vjernike na politički angažman, jer upravo tim angažmanom, koji je nerijetko obilježen i proturječnostima, vjernik provodi konkretno poslanje Crkve, a to je služenje čovjeku i čovječanstvu.

Mounier je svojim personalističkim pogledima bio preteča suvremenog promišljanja Crkve tijekom Drugoga vatikanskog koncila osobito u pogledu govora o dostojanstvu ljudske osobe. Personalizam je u velikoj mjeri utjecao na papu Ivana XXIII., kao i na papu Ivana Pavla II., a i sadašnji papa Benedikt XVI. ističe važan utjecaj personalizma na njegovu misao.

Utjecaj personalizma osobito je zamjetan u pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu – *Gaudium et spes* i u dekretu o apostolatu laika – *Apostolicam actuositatem* te socijalnim enciklikama. No personalizam i danas poticajno djeluje na suvremena promišljanja Crkve i crkvenoga poslanja. Tako Doktrinarna nota o nekim pitanjima vezanima uz sudjelovanje katolika u političkom životu koju je 2002. godine izdala Kongregacija za nauk vjere poziva kršćanske političare da ne zanemaruju vlastita vjerska uvjerenja tijekom svoga političkoga angažmana. Potiče ih da i u politici, a ne samo u osobnom životu žive i djeluju po svojoj savjesti doprinoseći na taj način izgradnji pravednijeg društva i društva primjerenijeg dostojanstvu osobe. Ovo je samo jedan od primjera vitalnosti personalističke misli u suvremenom kršćanstvu.

Svojim inzistiranjem na konkretnom i praktičnom angažmanu personalizam ima što poručiti i u kontekstu pastoralne brige. Zalaganjem za socijalno ugrožene i osvještavanjem ljudskog dostojanstva u svakom vremenu i životnoj situaciji personalizam poziva na svakodnevno življenje na sliku Božju.

Na kraju kao zaključak ovoga dijela promišljanja o čovjeku i njegovoj slici o sebi Mounierove riječi:

»Čovjek se povremeno zaglavi u svojim slikama i tada, da bi sebe ponovno našao, treba reći *ne* tim slikama. Uzalud bismo željeli ograničiti snagu toga *ne*: čovječanstvo pruža najprije kukutin otrov i križ uzorima koje će kasnije prihvatiti; kako bi se onda svladavalo prema svojim vlastitim proizvodima? Ako dakle ljudska priroda treba povremeno umirati da bi se preporodila iz svoje žrtve, nijekati da se ona iz smrti u smrt prenosi ili ponovno stvara svoju permanentnost, ma kako ova bila različita i zbunjujuća, znači otvoriti slobodan put svim zločinima protiv čovjeka, iako ih ne činimo vlastitim rukama. Značajno je, kad ljudi ne žele više slušati o ljudskoj prirodi, tj. o slici koja više ne zavisi samo

od njihove samovolje, da samo neki zaključuju na herojski način: čovjeku je sve moguće; razuzdane mase to razumiju ovako: sve je dopušteno *nad čovjekom*. Na našoj je epohi da preko apokaliptične groteske i preko više suza, krvi i mrtvačkih plesova nego što su ih dale rane gotičke epohe, tako slične našoj, iscrpi bijes čovjeka prema njegovoj nemoći da se ustali kao najplemenitija domaća životinja, te da ponovno nađe iza tog božanskog očaja prve odrednice svojih stalnosti.«¹³

Božji odgovor čovjeku

Objava nas uči da je čovjek stvoren na sliku Božju. Čovjek je dakle *imago Dei*. U Starom zavjetu u *Knjizi postanka* 1, 26 nalazimo: »I reče Bog: Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična...« i nadalje u retku 27: »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.« Biti na sliku Božju ne znači da Bog ima ljudsku formu, već da je čovjek na sliku Boga po svojoj moralnoj, duhovnoj i intelektualnoj prirodi. Čovjek zrcali Božje božanstvo u svojoj sposobnosti da aktualizira jedinstvene kvalitete kojima je od Boga obdaren i koje ga čine unikatnim među ostalim stvorenjima, a to su prije svega čovjekov racionalni ustroj, njegova kreativna sloboda, slobodna volja u donošenju odluka, mogućnost za samoaktualizacijom i sposobnost za samotranscendencijom koja mu omogućuje dioništvo u »svetoj« realnosti.

Nadalje, drugo tumačenje termina *imago Dei* navodi da on temeljno govori o dvije stvari: *prvo*, Božjoj samoaktualizaciji kroz ljudski rod i, *drugo*, Božjoj brizi za ljudski rod. Ljudska priroda posjeduje posebne kvalitete koje Bogu omogućuju da se manifestira kroz čovjeka. Stoga svijest da smo stvoreni na sliku Božju znači protočnost za ostvarenje Božjega plana i svrhe, da kroz svakoga od nas Bog može biti spoznat i aktualiziran. Čovjek je tako sukreator Bogu. U moralnom smislu doktrina o *imago Dei* poučava da ako čovjek treba voljeti Boga, onda treba voljeti i drugog čovjeka jer svaki je pojedinac izraz istoga Boga. Živjeti sliku Božju u svakodnevnom životu može za pojedinca biti izraženo kao intimna potraga za cjelovitošću i esencijalnim *ja* čovjeka. Čovjek je u čitavoj svojoj ontološkoj stvarnosti, i kao tvar i kao duh, slika Božja. Čovjek je slika Božja i u dvojstvu muškoga i ženskoga obličja, spolne ljubavi i moći rađanja. Biti stvoren na sliku i priliku Božju je osobni, bliski odnos sina i kćeri s Ocem. Čovjek se u srcu i savjesti nalazi u trajnom i osobnom *ja* – Ti

13 Isto, str. 36.

dijalogu s Bogom, a Božja ljubav i slika Boga najautentičnije je očitovana i življena u primjeru Isusa Krista.¹⁴

U susretu s drugim stvorovima čovjek otkriva svoju različitost i svoju samoću, a to iskustvo samoće potiče ga na traženje vlastitog identiteta. Svijest o vlastitoj različitosti prvi je čin čovjekove samosvijesti, ukazuje na njegovu jedinstvenost i osobitost, a upravo u toj različitosti, opet, razlog je čovjekove samoće jer je on jedini stvoren na sliku Božju. Ta samoća nije međutim nedostatak nego od Stvoritelja podaren privilegij jer omogućuje čovjekovu samo-transcendenciju. Budući sposoban za autotranscendenciju čovjek ima i sposobnost samoodređenja, mogućnost odlučivanja o sebi i stoga ima sposobnost ući u osobni odnos s Bogom i s drugim čovjekom. Kroz samoću čovjek se otvara drugoj osobi i iskustvu odnosa iščekujući zajedništvo. Žena i muškarac jedno u drugom prepoznaju vlastito ispunjenje, a čovjek kao slika Božja potpuno se ostvaruje tek u zajedništvu osoba dok je model tome zajedništvu Presveto Trojstvo.¹⁵

Kršćanski nauk tumači da je u činjenici čovjekove formiranosti na sliku Božju sadržano i dostojanstvo ljudske osobe: »Dostojanstvo ljudske osobe ima korijen u tome što je stvorena na sliku i priliku Božju, a potpuno se ostvaruje u pozivu na božansko blaženstvo.«¹⁶ Čovjek je, osim toga, na sliku Božju i zato jer je osoba, kao što je i Bog osoba. Osim toga, čovjek kao osoba je neponovljiv, samostojan, nositelj svoga razmišljanja i djelovanja, slobodan, ima iskustvo odgovornosti, savjesti, samoće, ima svijest o svome izvoru koji nije on sam, kao osoba pozvan je na zajedništvo s Bogom i dionik je božanskog duha.¹⁷

U Novom zavjetu *imago Dei* još je jače naglašen kroz utjelovljenje i život Isusa Krista. Krist je savršena slika Božja: »On je slika Boga nevidljivoga« (Kol 1, 15),¹⁸ tj. u drugom prijevodu izraženije: »On je savršena slika Boga nevidljivoga.«¹⁹ Kršćanin, iako stvoren na sliku Božju, ima odgovornost dalje se prema njoj razvijati dok se ne obuče u novoga čovjeka

14 Usp. Ivan FUČEK, *Osoba, savjest: Moralno-duhovni život* (svezak prvi), Split, Verbum, 2003., str. 47-57.

15 Usp. Đuro HRANIĆ, Teološko-kristološki pogled na dostojanstvo ljudske osobe, u S. BALOBAN i G. ČRPIĆ (ur.), *O dostojanstvu čovjeka i općem dobru u Hrvatskoj*, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Kršćanska sadašnjost, 2003., str. 19-20.

16 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1700.

17 Usp. JOSEPH kard. HÖFFNER, *Kršćanski socijalni nauk*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2005., str. 31-33.

18 *Novi zavjet: s uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1992., str. 574.

19 *Novi zavjet, prijevod Ljudevita Rupčića, Biblija*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1983., str. 1109.

(usp. Kol 3, 10). Taj novi čovjek treba biti na Kristovu sliku i toj se slici trebamo prikloniti i nasljedovati je. U tom nasljedovanju mi se dodatno preobražavamo na sliku Božju: »A svi mi, koji otkrivenim licem odrazujemo²⁰ slavu Gospodnju, po Duhu se Gospodnjem preobražavamo u istu sliku – iz slave u slavu« (2 Kor 3, 18). Stoga, gledajući u sliku Božju mi je istodobno i odražavamo, a nasljedujući je u nju se preobražavamo. Krist je dakle konačni ideal *imago Dei*, a kroz Krista, po Kristu i u Kristu jest konačno ispunjenje čovjeka. Tako »antropologija povezana s teologijom postaje neodvojivom od kristologije«, a mnogostrukost čovjekova ponašanja sažima se u dvije temeljne kategorije – kategoriju grešnika i kategoriju novoga čovjeka pri čemu se *pralik* staroga čovjeka Adama s jedne strane ostvaruje, a s druge strane spašava po novom čovjeku u Isusu Kristu.²¹

Uzimajući u obzir praktičnu pastoralnu brigu važno je uvjerenje i spoznaja da čovjek sebe – ali i drugoga (!) – u potpunosti spoznaje tek po spoznaji Boga, jer je na njegovu sliku načinjen. O tome Tomislav Ivančić: »Još više se Boga može spoznati iz čovjeka, koji je stvoren na sliku Božju (...) Vrijedi tu i obrat: da se čovjeka može bolje spoznati iz spoznaje Boga. Prepoznajući Boga s raznih aspekata, prepoznajemo i čovjeka, koji je preslik Boga.«²² Čovjek dakle »na-lik-uje« Bogu. U toj slici Bog se odražava i tek u toj slici čovjekova je čovječnost potpuna. Kapacitet potpune čovječnosti u odnosu je sa sposobnošću osobe biti u odnosu s Bogom i bližnjim te da kroz taj uzajamni odnos bude spoznat i da spoznaje. Čovjek je stvorenje koje ne postoji neovisno od svog izvora i tvorca, postoji jer ga je Bog želio i bez Boga ne može postojati. Cijeli je ljudski rod definiran odnosom sa svojim tvorcem i taj odnos definira prirodu čovjekove egzistencije, to je vertikalni Ja-Ti odnos s Bogom i horizontalni sa svojim bližnjim. Ti su odnosi i put pristupa čovjeku u praktičnoj pastoralnoj brizi.

Imago Dei je dakle temeljni okvir i polazište u kojem pastoralna briga poima čovjeka. Pri tome vidi čovjeka kao osobu sa svim ranije spomenutim obilježjima. No intervenirati u stvarnu životnu situaciju čovjeka zahtijeva i odluku o praktičnom načinu pristupa. Čovjeku u praktičnom smislu pastorala možemo pristupiti na brojne načine, a mi ćemo promotriti samo dvije mogućnosti gledajući: 1. čovjeka kao odnos i 2. čovjeka u dimenzijama njegove osobnosti. Kada čovjeku pristupamo kroz njegove

20 »Potpun bi prijevod bio: *gledamo i odražavamo*«, napomena iz komentara *Novog zavjeta*: Ekumenskog prijevoda Biblije, str. 503.

21 Xavier LEON-DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993., str. 150.

22 Tomislav IVANČIĆ, *Tko je čovjek*, Zagreb, Teovizija, 2000., str. 40.

odnose tada su ti odnosi, da se poslužimo prisposobom, poput cesta na karti koje vode do određenih mjesta do kojih želimo doći. S druge strane sama ta mjesta su *dimenzije osobnosti* koje su zatim poput postaja na tim putovima.

Višedimenzionalno biće odnosa

Čovjek je biće *odnosa*. Čovjek je čovjek tek u odnosu, a taj odnos možemo promatrati u više dimenzija. Temeljne dimenzije toga odnosa prije svega su trojake – odnos sa samim sobom, s drugom osobom i s Bogom.

Odnos – *relatio* je sržna kategorija kršćanske vjere. Sam Bog se objavio kroz odnos Oca, Sina i Duha Svetog u presvetom Trojstvu. Bit kršćanske objave ali i spoznaje Boga jest u odnosu, a spoznati čovjeka, samoga sebe kao i drugoga, jednako je nemoguće izvan tih istih odnosa.

Kada u kontekstu pastoralne govornice o *odnosu čovjeka prema samome sebi* tada se zanimamo kako čovjek vidi, doživljava i opisuje samoga sebe. Čovjek se ovdje na određeni način postavlja prema svome tijelu, umjeren je ili neumjeren, ima dobre i loše navike, čuva zdravlje, zapušta ga ili čak ruši. Čovjek sebe doživljava kao razumnog ili nerazumnog, više ili manje mudrog, ima o sebi određene misli, predodžbe, stavove, racionalna i iracionalna uvjerenja. Čovjek je prema sebi samokritičan, puno od sebe očekuje na način perfekcionista ili je prema sebi popustljiv, slab, nezahtjevan. Čovjek osjeća, ima emocije, podložan je promjenama raspoloženja, možda dominantno tužan ili ljut, možda bezbrižan do površnosti. Možda je pretjerano osjetljiv, možda beščutan, tvrd, krut i teško izražava i pokazuje emocije. Možda povučen u sebe, šutljiv, možda razgovorljiv, čak bučan ili nametljiv. Možda se samosažaljeva ili se nerealno uzdiže u visine, idealizira, možda sebe osuđuje i osjeća krivicu, a možda samog sebe opravdava i niti ne prepoznaje vlastiti grijeh. Čovjek samim sobom može biti u cjelini zadovoljan ili si zamjerati i ne opraštati. Čovjek promišlja o tome tko je, što želi, u kakvoj budućnosti sebe vidi, koji su mu kratkoročni i dugoročni ciljevi, nešto voli, a nešto odbija od sebe, nečemu s radošću teži, a nešto izbjegava, nečemu se nada, a od nečega strahuje. Čovjek sebe u konačnici procjenjuje, pozitivno ili negativno, i o sebi donosi sud kao dobrom ili lošem čovjeku. Sav taj čovjekov svijet sabran u odnosu prema samome sebi jedan je od putova k čovjeku u situacijama praktičnoga pastoralne.

U kontekstu odnosa sa samim sobom stoji čovjek i u odnosu sa svojom prošlošću, sadašnjošću i budućnošću. Čovjek iz prošlosti izrasta, u sadašnjosti živi, u budućnost raste. Na svakoga čovjeka prošlost utječe, a

neki u prošlosti borave. Svaki čovjek u sadašnjosti ima jednaku prigodu skinuti staroga čovjeka i obući novoga: »Tim ste putom i vi nekoć hodili, kad ste u tome živjeli. Ali sada i vi odložite sve!« veli Pavao u *Poslanici Kološanima* (3, 7-8), i dalje: »Jer svukoste staroga čovjeka s njegovim djelima i obukoste novoga, koji se obnavlja za spoznanje po slici svoga Stvoritelja!« (3, 9-10). Sadašnjost je prostor živoga Boga, a budućnost raste koliko je sadašnjost zalijeva. Bog nam tu budućnost želi i priprema ali mi je, opet s Bogom, ostvarujemo. Čovjekov odnos prema svojoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti vitalan je i temeljan putokaz pastoralne brige za potrebite.

Možemo reći da se čovjek nužno promatra kroz drugoga. Drugi ostavlja u nama neizbrisiv trag. Kroz drugoga vidim sebe jasnije, manje subjektivno. No koliko mi na kraju i pripadamo sami sebi? Sveti Augustin veli: »Što je tvoje toliko kao ti i što je toliko ne-tvoje kao ti ako je Nećije ono što jesi.« U *odnosu prema bližnjemu* pastoralna situacija nameće druga promišljanja od ranije spomenutih. Čovjek teži i trudi se oko određenih odnosa s drugim ljudima. U određenoj mjeri te je odnose naučio u obitelji iz koje potječe i od okoline u kojoj je rastao. Sam želi te odnose popraviti ili se pak oko njih puno ne trudi. Čovjeku je u pojedinim životnim situacijama ili periodima vrlo važno što drugi o njemu misle, u nekim drugim situacijama je upravo ravnodušan ili se čak inati. Nekada se ponaša po očekivanju drugih, a nekada želi i čini upravo suprotno. Nekada je zabrinut jesu li i drugi zadovoljni njime i njihovo ga nezadovoljstvo boli kao što ga njihova pohvala raduje i potiče na daljnji rast u dobru. Čovjek se želi na određeni način predstaviti drugima, nudi lice kojim želi biti prepoznat kao istinski on ili ona. A koliko jest to što jest pred drugima?

Čovjek izbjegava sukob ili ga stvara, surađuje ili odrađuje. Osobe koje čovjek kroz život sreće podsjećaju ga na odnose koje je imao ranije s drugim osobama. Podsjećaju ga na to situacije koje doživljava, osobine čovjeka koje zamjećuje, povrede koje osjeti ili prepoznaje u sebi. Odnosi s drugima su ugodni, neugodni, ravnodušni, odbojni, poželjni, neželjeni, ispunjeni, prazni itd. Odnosi s drugima čine čovjeka ranjivim ili ga tjeraju u oklop. U odnosima druge prihvaća ili osuđuje, biva prihvaćen ili odbačen, okrivljuje druge ili biva okrivljen, povrjeđuje ili biva povrijeđen, misli samo na sebe ili zamjećuje i drugoga. U svakom odnosu s drugim u konačnici oprašta ili mu se prašta jer jedino tako čovjek drugoga i drugi njega može zavoljeti. No niti opraštati niti voljeti ne može čovjek bez Boga. U opraštanju Bogu predaje, u ljubavi od Boga prima i dalje daruje. U pastoralnoj brizi odnos prema bližnjemu je put ostvarenja poslanja koje nam je Bog namijenio u prolaznosti.

Na kraju, u odnosu prema Bogu promišlja se sustav vrijednosti, u što čovjek vjeruje i kako to živi u odnosu na konačni smisao ili na beskonačnost u koju je uronjen. Čovjek procjenjuje i vrednuje dobro i zlo kao temeljno opredjeljenje. Pita se odakle dolazi, u čemu živi i kuda ide pa zamjećuje prije ili kasnije da nema odgovora na ova pitanja bez Boga. Čovjek promišlja život i promišlja smrt. Povjerava Bogu svoj život, oslanja se na Boga ili se drži sebe i svojih rješenja. Traži Boga, prepoznaje ga i susreće, govori Bogu i sluša ga ili se izgubi, samuje, otuđuje i griješi. Raduje se Bogu, u tjeskobi ga zaziva. Bog je život sam. Moli mu se. Ljuti se na Boga i ne shvaća. No Bog je cilj života, a po njemu svako djelo, svaki drugi cilj i svaki čovjek. Tako je odnos s Bogom konačnica pastorala i put do jezgre osobe.

U biblijskoj antropologiji navode se različite čovjekove sastavnice: duša, srce, put, tijelo, duh, itd. Kroz te sastavnice čovjek se izražava i živi dimenzije svoje čovječnosti. Biblijsko je poimanje čovjeka sintetičko i ne dijeli duh i tijelo. Čovjek je materijalno biće i po tijelu povezan i ujedinjen s materijalnim svijetom ali je i duhovno biće koje svojom duhovnošću nadilazi materijalno i postaje sugovornik Bogu.²³ Čovjek pri tome nije podijeljen nego je upravo u tim svojim karakteristikama, duhovnoj i materijalnoj zajedno, cjelovit.

Čovjeku u pastoralu pristupamo dakle i u dimenzijama njegove osobnosti. U biblijskom tekstu čitamo: »I neka se cijelo vaše biće – duh, duša i tijelo – sačuva besprijekorno za dolazak Gospodina našega Isusa Krista!« (1 Sol 5, 23). Spominju se, dakle, tri čovjekove dimenzije: 1. duh – *pneuma*, 2. duša – *psiha* i 3. tijelo – *soma*.

Značenje pojmova duha, duše i tijela isprepletено je kao i njihova egzistencija. Katekizam Katoličke Crkve ističe da je jedinstvo duše i tijela tako duboko da se duša može smatrati »formom« tijela te »da duh i tvar u čovjeku nisu dvije združene naravi, nego njihova povezanost tvori jednu jedinu narav«.²⁴ Govoreći o duši Katekizam tumači: »Riječ duša u Svetom pismu često označuje ljudski život ili cijelu ljudsku osobu. Ali označuje i ono najnutarnije u čovjeku i što je u njemu najvrednije, ono po čemu je posebno slika Božja: 'duša' znači duhovno počelo u čovjeku.«²⁵ A govoreći o duhu i duši: »'Duh' znači da je čovjek od svojeg stvaranja određen za svoju nadnaravnu svrhu, i da je njegova duša sposobna da po čistom daru bude uzdignuta u zajedništvo s Bogom.«²⁶ U ovom kontekstu spominje se

23 Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2005., br. 127-129.

24 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 365.

25 *Isto*, br. 363.

26 *Isto*, br. 367.

još i termin srce što u biblijskom smislu označava »dubinu bića« u kojem se osoba odlučuje za ili protiv Boga.²⁷

U današnjem vremenu terminologija je obogaćena još brojnim drugim nazivima iste realnosti. Tako se o *psihi* ili duši govori kao o psihološkom ili duševnom životu, postoje psihološki i psihijatrijski poremećaji, govori se o duševnim bolestima čija je simptomatologija pomno razrađena i definirana ponajprije u dijagnostičke ali i u terapijske svrhe. Psihološki ili duševni život može se promatrati u svojoj čuvstvenoj, afektivnoj dimenziji te u intelektualnoj ili razumskoj dimenziji. Tjelesna dimenzija sa svim svojim *fitness* i *wellness* pristupima i općim materijalizmom i filozofijom ugođe dobila je danas izrazito na važnosti. Duhovna dimenzija i sama se u suvremenom svijetu našla na tržištu ponude i potražnje. U popularnoj psihologiji govori se danas i o emotivnoj, tjelesnoj, duhovnoj te seksualnoj inteligenciji. Tako se biblijska podjela proširuje s tri na više dimenzija s bogatom terminologijom razlikovanja međusobnih specifičnosti. Osim toga u govoru o osobi promatramo i socijalnu tj. društvenu dimenziju, zatim dimenziju spola i spolnosti, moralnu dimenziju itd. Nemoguće je naravno ovdje o svakoj dimenziji progovoriti u detalje i s osvrtom na brojne specifičnosti stoga ćemo istaknuti samo određene aspekte svake dimenzije više kao ilustraciju govora o našoj temi koja time ima poslužiti kao poticaj daljnjega promišljanja.

U *dimenziji tjelesnosti* pristupa se čovjeku u kontekstu pastoralne brige u njegovoj materijalnoj stvarnosti, biološkim i fiziološkim potrebama tijela, brizi o tijelu, o zdravlju i bolesti, hendikepiranosti ili invalidnosti, o situacijama tjelesne nemoći gdje čovjek ne može sam i bez drugoga, situacijama fizičke boli i patnje kao prostora palijativne skrbi. Uprisutnjuju se vidovi umiranja i smrti, trošnosti i prolaznosti tijela. No tijelo je i hram Duha Svetoga, ima svoje dostojanstvo, a sam Bog je tijelo »udostojio« upravo vlastitim utjelovljenjem. Velimir Valjan navodi razlikovanje »tijela« i »tjelesnosti« u današnjoj antropologiji: »Tijelo je ono što studiraju anatom i fiziolog. Tjelesnost je življeno iskustvo tijela kao fenomenološke stvarnosti.«²⁸ Osim toga tjelesnost se tiče cjelovitosti osobe – jednako u njezinoj životnoj intimi kao i u odnosu s drugima.

U kontekstu kršćanskog nauka treba uvijek iznova naglašavati različitosti u odnosu na grčko shvaćanje. Putem grčke filozofije ušle su u kršćanstvo i dualističke teme odnosa duše i tijela. Tijelo se u tom kontekstu podcjenjuje, a duša uzvisuje. Tijelo se kod Grka ponekad smatralo

27 Usp. isto, br. 368.

28 Velimir VALJAN, *Moral spolnosti, braka i obitelji*, Sarajevo, Svjetlo riječi, 2002., str. 43.

i »grobnicom duše« ili »neobičnim zatvorom« koje je sjedište niskih strasti, zapreka duši, izraz materije koja je uzrok zablude, zla i nereda, pa čovjek može biti slobodan jedino kada se oslobodi tijela. Nasuprot tome po biblijskom shvaćanju čovjek je »otjelovljeni duh i oduhovljeno tijelo« te je neprestano u odnosu i s Bogom i sa svijetom koji ga okružuje.²⁹ *Gaudium et spes* govoreći o strukturi čovjeka ističe: »Čovjek, tijelom i dušom jedan, jest po samoj svojoj tjelesnosti zbir elemenata materijalnog svijeta, tako da po čovjeku dosižu svoj vrhunac i podižu glas da slobodno slave Stvoritelja. Stoga čovjeku nije dopušteno da prezire tjelesni život. Naprotiv, on svoje tijelo mora smatrati dobrim i vrijednim časti kao od Boga stvoreno i određeno da uskrsne u posljednji dan« (GS, 14). Tijelo dakle osim antropološke ima i teološku vrijednost na što upućuje i Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj: »Kao što sudjeluje u dostojanstvu ljudske osobe, ono (tijelo – op. Z. V.) isto tako, na jednak način, sudjeluje i u dostojanstvu slike Božje. U otajstvu stvaranja slika je Božja utisnuta u ljudsko tijelo. Tijelo je, stoga, nedvojbeni znak slike Božje i specifični je izvor sigurnosti o njezinoj prisutnosti u cjelokupnosti ljudske osobe. I ono je dar predodređen da bude darovan, a spolnost je znak i potvrda istine o tijelu kao daru. Svojom spolnošću muškarac i žena vidljivo izražavaju i ostvaruju vlastita bića stvorena za darovanost na sliku Trojstva.«³⁰

Kada govorimo o dimenziji tjelesnosti ne možemo ne spomenuti papu Ivana Pavla II. i njegovu teologiju tijela. Katolički teolog i papin biograf Georg Weigel izjavio je kako je teologija tijela »teološka vremenska bomba« koja će s važnim posljedicama eksplodirati u 21. stoljeću. Ivan Pavao II. je u svojim redovitim tjednim katehezama za vrijeme općih audijencija srijedom u razdoblju od 5. rujna 1979. do 2. travnja 1980. godine³¹ sustavno obrađivao i izlagao svoju teologiju tijela.³²

Dimenzija spolnosti označava muškarca i ženu ne samo u tjelesnom već i na psihološkom i duhovnom području. Ljudska spolnost je jedno Dobro, govori Ivan Pavao II., a citira Kongregaciju za katolički odgoj: »Spolnost je temeljna sastojnica osobnosti, jedan njezin način postojanja, očitovanja, ophođenja s drugima, osjećanja, izražavanja i življenja ljudske ljubavi« te sam ističe: »Čovjek je pozvan na ljubav i sebedarje u svojem

29 Isto, str. 44.

30 Hrvatska biskupska konferencija, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2002., str. 22.

31 Po nekim izvorima i do 28. studenog 1984.

32 Te se kateheze, koje skrivaju obilje tema i poticaja za promišljanje teologije tijela, mogu pronaći prevedene i na hrvatski jezik u knjizi: *Nije dobro da čovjek bude sam*, Zagreb, Tomagraf, 2001.

tjelesno-duhovnom jedinstvu. Žensko i muško obilježje darovi su koji se nadopunjuju i po kojima je ljudska spolnost sastavni dio sposobnosti za ljubav koju je Bog upisao u muškarca i ženu.«³³ Na taj način i spolnost se promatra kao integralni dio cjeline biblijskog *psiha-soma-pneuma*, a ne kao obezglavljena tjelesnost s isključivošću motivacije tjelesnog užitka. Tjelesno sjedinjenje muškarca i žene intenzivno zbijeno u izričaju »i dvoje njih bit će jedno tijelo«³⁴ treba dakle shvatiti u njegovoj cjelovitosti, a tada to sjedinjenje produbljuje muško-žensko zajedništvo, obogaćuje ih i omogućava vidljivo izražavanje i ostvarivanje međusobne ljubavi i uzajamnog darivanja. U kontekstu pastoralne brige rada s, primjerice, bračnim parovima, ali i ne samo s njima, teme tjelesnosti i seksualnosti jedan su od pristupa konkretnoj životnoj situaciji čovjeka.

Dimenzija čuvstvenosti bogato je opisana u suvremenoj popularno-psihološkoj literaturi. Čuvstva, osjećaji, emocije, afekti – termini su kojima se opisuje ova dimenzija. Čuvstva označavaju: radost, žalost, ljubav, mržnju, strah, tjeskobu, sreću, zadovoljstvo itd. Ona izražavaju samu bit naše egzistencije, naše doživljavanje stvarnosti kao ljudskog bića. Čuvstva se opisuju kao reakcije subjekta na njegove doživljaje, kao doživljaji ugone i neugode, kao sposobnost doživljavanja radosti i žalosti, pri čemu »osjećaj ugone ili neugode ima korijen u fiziološkom dijelu bića (afekti fizičkog reda), a radosti ili žalosti u psihičkom (afekti moralnog reda)«³⁵ U situacijama pastoralne brige ono što ćemo prvo čuti, vidjeti i sami kao pomagači doživjeti događa se upravo preko čuvstava. Mogli bi stoga, kao što je Sigmund Freud nazvao snove kraljevskim putem u nesvjesno, čuvstva nazvati kraljevskim putem u svjesno jer nas osjećaji neizbježno suočavaju s realnošću života. Preko osjećaja susrećemo se sa stvarnošću, a razum interpretira, racionalizira doživljeno.

Dimenzija razuma opisuju se riječima um, razum, intelekt. Bezić tumači um kao glavni čovjekov put do istine, istinu kao objekt intelekta, a um definira kao »duševnu sposobnost stjecanja pojmova, spoznaja i sudova«.³⁶ Riječ razum u svom općem značenju opisuje »sposobnost razboritog mišljenja i rasuđivanja«.³⁷ Intelekt, od latinske riječi *intellectus* – um, u početku je imao značenje »razabiranje«, »razumijevanje« dok

33 Usp. IVAN PAVAO II., *Ljudska spolnost: istina i značenje*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2003., str. 14-15.

34 Usp. Mt 19, 5-6, isto tako *Postanak* 2, 24 i *Poslanica Efežanima* 5, 31.

35 Živan BEZIĆ, *Kršćansko savršenstvo*, Mostar, Crkva na kamenu, 2005., str. 47.

36 *Isto*, str. 45

37 Vladimir FILIPOVIĆ (ur.), *Filozofjski rječnik*, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1984., str. 280.

poslije označava ljudsku spoznajnu moć. Intelekt se u modernom poimanju predstavlja kao racionalna tj. logička funkcija nasuprot iracionalnim sastavcima doživljavanja kao što su instinkti, čuvstva, volja itd.³⁸ U psihologiji inteligencija se proučava kao proces mišljenja koji je uključen u rješavanje problema, a istovremeno je inteligencija i rezultat toga procesa.³⁹ Razumsku dimenziju u kontekstu pastoralne brige promatramo kao mogućnost pristupa čovjeku ponajprije preko riječi, pouke, objašnjenja, razgovora, dijaloga itd. U sklopu razumske dimenzije svoje mjesto nalazi i *moralna dimenzija* pristupa čovjeku koja uključuje pitanja slobode, izbora, savjesti, kreposti, grijeha itd. »Razumski put« prilaza čovjeku, međutim, nije moguć u svim situacijama pastoralne brige kao na primjer u radu sa hendikepiranima gdje sposobnost govora ili logičkog pa i apstraktnog razmišljanja nije prisutna u dovoljnoj mjeri.

Treba još reći da kao što je u pogledu tijela i duha često vidljiva podvojenost u pogledima tako i ovdje govoreći o dimenzijama čuvstva i razuma možemo zamijetiti čestu podvojenost u pogledu na emocionalnost i racionalnost, tj. na osjećaje i mišljenje. Osjećaji bi se često promatrali kao nešto »životinjsko«, opasno, razorno što čovjek kao civilizirano biće treba potisnuti, pripitomiti i kontrolirati. S druge strane razum se uzdiže kao civilizacijska dimenzija poželjna u svakom pogledu individualnog i društvenog djelovanja. No i ovdje je riječ o jednoj integralnoj cjelini čuvstava i razuma koju ne možemo gledati izdvojeno iz konteksta cjelovite osobe. Čuvstva i razum možda su najuhodaniji put k čovjeku, možda najlakši (primjerice, lakše je s čovjekom »samo« razgovarati nego mu doista pomoći u njegovoj konkretnoj materijalno-tjelesnoj dimenziji). No preko tih dimenzija čovjek u potrebi upravo si konkretno osvještava brigu drugoga i zajednice o njegovoj poteškoći.

Kada govorimo o *dimenziji društvenosti* kao pristupu čovjeku u kontekstu pastoralne skrbi treba podvući da je poziv preobrazbe na sliku Božju upućen osobi, pojedincu ali i *ljudskoj zajednici – društvu* kao cjelini. U *Katekizmu Katoličke crkve* koji parafrazira tekst iz *Gaudium et spes* br. 25 stoji: »Ljudskoj osobi potreban je društveni život. To nije čovjeku nešto pridodano, nego je zahtjev njegove naravi. Po odnosu s drugima, po uzajamnom služenju i dijalogu s braćom čovjek razvija vlastite mogućnosti i tako odgovara svom pozivu.«⁴⁰ Čovjek je dakle u svom odazivu Božjem

38 Isto, str. 146.

39 Treba napomenuti da u povijesti filozofske misli postoji razlika u poimanju uma, razuma i intelekta, no elaboriranje tih razlika u velikoj bi mjeri nadilazilo opseg našega bavljenja ovim segmentom.

40 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1879.

pozivu i u ostvarenju svoje vlastite osobnosti nužno upućen na drugoga čovjeka, a opet »ljubav prema bližnjemu neodjeljiva je od ljubavi prema Bogu«. ⁴¹

Kardinal Joseph Höffner izlažući socijalni nauk Crkve sažima vlastitosti ljudske osobnosti u kontekstu socijalnosti pomoću deset izričaja gdje osobnost znači: 1. »dioništvo na svjetlu božanskoga duha«, 2. neponovljivost, 3. samostojnost, 4. slobodu, 5. odgovornost, 6. savjest, 7. samoću, 8. svijest o stranome izvorištu, 9. pozvanost čovjeka »na zajedništvo s Bogom«, te da je 10. ljudska osoba nositelj svoga razmišljanja, djelovanja i propusta. ⁴²

Kardinal Höffner pobliže tumači da čovjek nadilazi svijet stvari i sposoban je spoznati i ljubiti svoga Stvoritelja koji ga je postavio za gospodara nad svim zemaljskim stvorenjima (1). Čovjek je različit i ograničen od drugoga, original, nikada ponovljen i nikada ponovljiv (2), postoji u sebi samome kao tjelesna i duhovna cjelina (3), sa slobodnom voljom koja proistječe iz duhovne jezgre osobe koja slobodom stječe moralnu i osobnu odgovornost što prati čovjekove odluke, i gdje »u prihvaćanju odgovornosti svoj izraz pronalazi svjedočanstvo za moralni red vrijednosti« (4 i 5). Čovjek kao »jastvo« i osoba »nositelj je svoga razmišljanja, djelovanja i propusta« (10). Čovjek »ima podrijetlo svoga slobodnog odlučivanja u sebi« ali je u njemu i od Boga »zadana norma« koja čovjeku osvješćuje njegovu osobnost i savjest (6), a sloboda, odgovornost i savjest u biti njegove osobe ostavljaju čovjeka u samoći kao jednom od temeljnih životnih iskustava (7). Čovjek ne može izbjeći odgovornosti za svoje odluke no nije odgovoran za svoje postojanje, već je svojim postojanjem, budućnošću i spasenjem obdaren po Božjoj ljubavi (8) i pri tome pozvan na zajedništvo i dijalog s Bogom, na sudioništvo u božjoj naravi kao novo stvorenje otkupljeno po Kristu, a krštenjem ucijepljeno u Kristovu zajednicu (9).

Društveni, zajedničarski kontekst uključuje i pripadnost određenoj kulturi. Kultura sama po sebi definira čovjeka na način vlastit svojoj tradiciji. U pastoralnoj brizi kao i u drugim situacijama inkulturacija čini važan element primjerenosti određenog oblika brige. Očekivanja pružatelja i primatelja pastoralne brige mogu uslijed kulturne uvjetovanosti u velikoj mjeri otežati proces pružanja ili primanja pomoći ukoliko kulturni kontekst nije dovoljno osviješten. S druge strane može poznavanje toga konteksta u velikoj mjeri olakšati pružanje ili primanje pomoći ubrzavši

41 Katekizam Katoličke Crkve, br. 1878

42 Usp. JOSEPH kard. HÖFFNER, Kršćanski socijalni nauk, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2005., str. 31-33.

proces ili ga osnaživši u kvaliteti. Civilizacijske tekovine kao kontekst društvenosti definiraju također primjerenost ili neprimjerenost određenih oblika pomoći, a utjecati može i pripadnost određenoj naciji, vjeri, političkom ili društvenom uređenju, stupnju ekonomske razvijenosti itd.

U situacijama pastoralne brige važno je kod pristupa čovjeku imati na umu prije svega iskonsku i naravnu potrebu čovjeka za zajedništvom s drugim čovjekom, a potom uz budnu osjetljivost pristupiti čovjeku u kontekstu društvenosti koji je njemu prihvatljiv, koji ga ne ugrožava ili možebitno ponižava već naprotiv obogaćuje, obnavlja i potiče na dobro.

Čovjek duhovnu čežnju ima upisanu u dubine svoga bića i ne nalazi mira dok je ne ispuni. *Duhovna dimenzija* obuhvaća čovjekovu duhovnost, život čovjekov u Duhu, nasljedovanje Isusa Krista. Pristup čovjeku u kontekstu duhovnosti pristup je samom Kristu, a i onaj koji pristupa čini to nasljedujući Krista tj. po Kristu, s Kristom i u Kristu. Osoba potrebna pomoći najbolje zrcali Kristov lik. U Kristu je susret dviju osoba, čovjeka s čovjekom najpotpuniji. Isus Krist je punina Božje objave, konačna Božja Riječ kojom je sve rečeno. Kako smo već ranije spominjali u dijelu govora o *imago Dei*, Krist je »savršena slika Boga nevidljivoga« (prijevod: Ljudevit Rupčić),⁴³ tj. »slika Boga nevidljivoga« (prijevod: Bonaventura Duda i Jerko Fućak). Za razliku od čovjeka stvorena na sliku Božju, Krist *slika Boga* kao Mudrost, postoji prije svakog stvorenja, aktivno sudjeluje u stvaranju i vodi ljude k Bogu. Rupčić to u svome komentaru pojašnjava: »Krist je jedna osoba s dvije naravi: Božjom i ljudskom. S obzirom na Božju narav, on je savršena slika Boga Oca, rođen prije svega stvorenja, stvoritelj, upravitelj i svrha svih stvari. S obzirom na svoju ljudsku narav, on je Prvorodenac od mrtvih – a to su svi ljudi poslije grijeha – glava mističnog tijela i otkupitelj svih ljudi koji je zaveo red u svemiru. Prema tome, Krist je Božji Sin, svrha stvorenja, gospodar nebeskih sila i posrednik Božje Punine.«⁴⁴

Praktična dimenzija duhovnosti je i evangelizacija, svjedočenje vlastite vjere, duhovna obnova, duhovne vježbe, molitva, duhovno razmatranje, kontemplacija itd. i svaka od njih mogućnost je pristupa čovjeku. Ništa kao duhovnost ne objedinjuje čovjeka, ništa ga tako ne ocjelovljuje kao duhovnost. Duhovnost je pristup čovjeku u kojem, a nakon što su propali svi drugi pokušaji, uvijek postoji put. Taj je »put, istina i život« Isus Krist.

43 U potonjim prijevodima Rupčić to mjesto prevodi riječima: »slika i prilika Boga nevidljivoga«, dok u Šarićevom prijevodu nalazimo: »slika nevidljivoga Boga«.

44 *Novi zavjet*, prijevod Ljudevita Rupčića, Tomislavgrad, Naša ognjišta i Zagreb, Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo, 1996., str. 593.

Primjer Jeana Vaniera

Kao ilustraciju naših promišljanja pristupa čovjeku navedimo na kraju jedan konkretan primjer. Jean Vanier, osnivač *Arke*, međunarodne mreže zajednica za osobe s mentalnim hendikepom, svijetli je uzor pastoralne brige za najugroženije. Vanier, u kontekstu našeg govora o pastoralnoj brizi, pristupio je čovjeku po drugom čovjeku i ponajprije putem tjelesne, čuvstvene i zajedničarske dimenzije. Vanier, na primjer, kako sam navodi nije mogao koristiti dimenziju razuma kao dominantnu u svome pristupu: »(...) proces postajanja čovjekom najdublje me se dojmio kad sam počeo živjeti s muškarcima i ženama s mentalnim hendikepom, dakle s ljudima koji nemaju velikih sposobnosti na intelektualnoj ili praktičnoj razini, no koji su vrlo nadareni u međusobnim odnosima.«⁴⁵ Vanier čovjeku prvo pristupa u njegovim konkretnim tjelesnim i materijalnim situacijama rješavajući najtemeljnije čovjekove potrebe.

U kontekstu odnosa s drugima u središte stavlja »srce« kao temelj svih odnosa i izraz onoga najdubljega u nama. »Put srca« znači stavljati ljude na prvo mjesto i način ulaska u odnose s drugima s »plemenitošću i ljubaznošću.«⁴⁶ No to »srce« je i čuvstvena dimenzija: »Bit onoga što želim naglasiti jest: ljudsko biće više je od moći ili sposobnosti da misli i djeluje. U svakoj odrasloj osobi skriva se dijete prepuno nježnosti i ljubavi. Srce je mjesto gdje srećemo druge, patimo i radujemo se s njima.«⁴⁷ Vanier govori o osjećaju osamljenosti i pripadanja, o putu iscjeljenja koji vodi od isključenosti, koju upravo hendikepirani najčešće i najteže doživljavaju, do uključenosti koja nije samo osnivanje specijalnih škola, domova i bolnica. Nije uključenost niti ljudskost s isključenima motivirana činjenicom da su i hendikepirani ljudska bića, niti je cilj uključivanja »normalizacija« hendikepiranih da bi bili »poput nas« i sudjelovali u većini naših aktivnosti.

Evo što Vanier sam navodi: »Kad govorim o uključivanju onih koji su marginalizirani, onda tvrdim da oni imaju dar za sve nas, za svakog pojedinca, za veće ljudske organizacije, kao i za društvo općenito. Po mom mišljenju, isključeni žive određene vrijednosti koje svi trebamo otkriti i sami ih živjeti, pa tek onda možemo postati potpuno ljudima.«⁴⁸

U dimenziji društvenosti Vanier govori o svojoj spoznaji važnosti zajednice: »Postupno sam živeći u *Arci*, otkrio koliko su ljudske zajednice

45 Jean VANIER, *Postati čovjekom*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008., str. 5-6.

46 *Isto*, str. 94-98.

47 *Isto*, str. 95.

48 *Isto*, str. 92-93.

i obitelj važne kao posrednici između pojedinaca i društva. To su mjesta na kojima svatko može postati ono što zaista jest. Možemo dopustiti da padnu zidovi koji štite našu ranjivost te se na taj način možemo otvoriti drugima, osobito onima koji su drukčiji od nas. Zajednice i obitelji nas opskrbljuju 'tlom' u koje ćemo pustiti naše korijene; bez dobrog 'tla', ne možemo ni živjeti ni rasti kao ljudska bića.«⁴⁹ Zajednicu Vanier vidi ne samo kao udruženje ljudskih bića koje žele ostvariti neki zajednički cilj poput sportske momčadi, vojske ili poslovne tvrtke već zajednice trebaju pomagati ljudima da se upoznaju na osobnoj razini kroz dijalog, dijeljenje, otvaranje i istinske brige jednih za druge.

I na što nas još Vanier podsjeća? Pristup drugome čovjeku je sam čovjek. Upravo nas susret s drugim oblikuje u čovjeka, a osobito susret s čovjekom koji je slab, nemoćan ili hendikepiran. Osobito taj susret ima vrijednost za nas danas u modernom vremenu jer djeluje upravo kao šok u civilizaciji ugone i filozofiji napretka, snage, moći i sigurnosti koja nas okružuje. Ta nas civilizacija i ta filozofija, međutim, ne vode do ljudskosti. Upravo naprotiv. Vode nas do gubljenja čovječnosti, do gubitka sebe i drugoga, na kraju i Boga. Utječe pogubno na sve naše odnose. Čini se kao da nas kroz najslabije (opet!) Bog danas poziva na obraćenje, na put povratka k Njemu. Jer povratak sebi već je korumpiran raznoraznim modernim »osjećaj se bolje« pristupima. I povratak Bogu, nažalost, sve je manje izbor modernog europljanina pa tako kršćanstvo, a i sam spomen Boga »ne smije« ući niti u ustav nove Europe. Kao put povratka ostaje nam izgleda samo još – drugi čovjek. I to ne bilo koji čovjek nego najslabiji od najslabijih. On će nas iscijeliti od našeg lažnog susreta sa sobom i dovesti nas pred pravoga Boga. Taj je čovjek put pastoralne brige i bez njega ni mi sami ne možemo »postati čovjekom«. O tome Vanier govori: »Nije li životna obveza svih nas (...) da postanemo čovječni? Taj proces zna biti dug, a ponekad i bolan. On uključuje rast prema slobodi, otvaranje srca drugima, prestanak skrivanja iza maske ili zidova straha i predrasuda. On znači otkrivanje naše zajedničke ljudskosti.«⁵⁰

Zaključak

Činjenica je da kada pristupamo čovjeku bilo kojim od opisanih putova dotičemo čovjeka kao cjelinu. Sve dimenzije su samo vrata do čovjeka, a kroz bilo koja vrata prošli susrećemo cijeloga čovjeka. Osjet-

49 Jean VANIER, *Sveta povijest osobe*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007., str. 216.

50 Jean VANIER, *Postati čovjekom*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008., str. 5.

ljivost i »učinkovitost« pastoralne brige jest u odabiranju »vrata« primjerenih mjestu, okolnostima, vremenu, dobi, stanju i sl. u kojima susrećemo čovjeka. Treba u konkretnim situacijama pomoći imati u vidu da nije naš naučeni način »pravi« već je pravi način onaj koji čovjeku pomaže, vraća ga k sebi i otvara ga Bogu.

U konačnici pristup čovjeku u kontekstu pastoralne brige jest pristup osobi u njenoj društvenosti (socijalnom, kulturnom i civilizacijskom kontekstu), njenim odnosima i dimenzijama osobnosti. To je pristup osobi koja je jedinstvena i ima svoje dostojanstvo djeteta Božjeg stvorenog na sliku Božju. Ta je slika savršeno utjelovljena u Isusu Kristu, a mi po vlastitom nasljedovanju i zamjećivanju odraza te slike u drugome provodimo i osobno kršćansko poslanje ali i poslanje Crkve koja pastoralno brine o potrebitima. Osoba kojoj pristupamo pripadnik je ljudske zajednice, društva, kulture i nacije. Čovjeka zamjećujemo kao osobu odnosa, ponajprije onih temeljnih – sa sobom, s drugom osobom i sa svojim Tvorcem. Posebnosti čovjekovih potreba i našega pristupa uočavamo i prilagođujemo dimenzijama ljudske osobnosti i to ponajprije tjelesnoj, čuvstvenoj, razumskoj, društvenoj i duhovnoj. Svi ti putovi pristupi su čovjeku kojemu u kontekstu pastoralne brige angažirani kršćanin poput istinskoga prijatelja nevoljniku »i bratom postaje« (Izr 17, 17).

Summary

Approach to people in the context of pastoral care

Since the beginning of his own consciousness, man has continued to seek the answer to the underlying question of who he is.

The answer to that question has practical importance in the context of dealing with different types of pastoral care and helping man in need. With this article, we ponder some of these answers. In the first part of the text we mention the answers in which man, in his intention to realize himself, finds meaning through certain scientific disciplines or comes to individual conclusions about him after certain scientific researches. This first part is then extended in the second part, where the additional emphasis on the role of personalism was included. In the third part, we look at God's answer to man's question about himself. God's revelation perceives man as a being of transcendence and ever since the time of the first biblical text, we call this image of man as being created in God's image or *imago Dei*. The fourth part of the text deliberates the approach to man in an indirect context to pastoral care and in the three approaches to human relations – man's relation to himself, his relation towards his fellow man and his relation towards God. Furthermore, we look at the approach of man through various dimensions of his personality, most of all his physical, emotional, sensible, social and spiritual. Contemplating the approach to man is important since the framework through which we define a man is determined by the space and area of our acts. To approach man as a person made in God's image is the basic framework of Christian pastoral care.

However, this is not just a framework as no matter how we approach man – whether through the three aforementioned relations, or through the dimension of human personality, or in some other way, becoming like Christ is and remains the starting point and goal of every Christian pastoral.

Key words: Pastoral care, man, a person, the image of God (*imago Dei*), relation, dimensions of personality